

KUR'ÂN VE PSİKOLOJİ İLİŞKİSİ ÜZERİNE*

*Şaban KARASAKAL***

ÖZET

Bütün yarattıklarını bildiği gibi, insanı da en iyi bilen Allah'tır. Kur'an'da, psikolojinin inceleme sahası olan insanın rûhî yönü ile ilgili olarak, bazen direkt bazen de dolaylı birçok âyet bulunmaktadır. Kur'an mesajları, indirildiği dönemde ortaya konulan anlam ve değerlerin yanında, evrensel bir payda oluşturan değer ve delâletlere de sahiptir. Bu sebeple Kur'an âyetleri, psikolojik bir yaklaşımla ele alınıp tasvir edilmeye elverişlidir. İlgi alanları değişik olmasına rağmen Kur'an, insana hitap etme, psikoloji de insanı inceleme gibi ortak bir alana sahiptir ve aynı gerçeğe değişik açılardan yaklaşmaktadırlar. Kur'an-ı Kerim insanı, kendi nefsinin, yaratılışını ve hassas oluşumunu düşünmeye teşvik etmektedir. İnsandan, doğru bilgiye ulaşabilmesi için bütün bilgi edinme yollarını doğru ve etkin bir şekilde kullanmasını istemektedir.

Ancak genelde ilmi konulara, özelde de Kur'an-ı Kerim'e, sadece belli bir bilim dalının penceresinden bakmanın, insanı çoğu zaman eksik sonuçlara götürdüğü bir gerçektir. Kur'an ile sistematik bilgi ve ilimler arasındaki ilgi, Kur'an'ı anlama ve yorumlama biçimleri, her dönemde lehte ve aleyhte görüşlerle, üzerinde önemle durulan konulardan olmuştur. Bu gerçeğin ışığında biz çalışmamızda, Kur'an-ı Kerim yorumlanırken müracaat edilecek ilmi disiplinlerin sayısı ne kadar fazla olursa, o kadar kolay ve kapsamlı bir şekilde anlaşılabilmesine işaret edeceğiz. Bunun yanında beşerî bilimlere kabul edip onlardan faydalanmakla birlikte, onlardan başka bilme çeşitlerinin de olduğuna işaret etmeye çalışacağız.

Anahtar Kelimeler: Kur'an-ı Kerim, psikoloji, tefsir, davranış, nefis

ON RELATION BETWEEN THE QUR'AN AND PSYCHOLOGY

ABSTRACT

Allah knows humanbeing better, as he knows all he created. There are too many Quranic verses concerning indirectly –as well as directly- the spiritual aspect of human, which is the field of study of psychology. Quranic messages have values and indications that form a

* Bu makale doktora tezimizin ilgili bölümünün gözden geçirilmiş ve genişletilmiş şeklidir.

Bu makale Crosscheck sistemi tarafından taranmış ve bu sistem sonuçlarına göre orijinal bir makale olduğu tespit edilmiştir.

** Yrd. Doç. Dr. AİBÜ İlahiyat Fakültesi Temel İslam Bil. Böl. Tefsir ABD. El-mek: skarasakal@hotmail.com

universal share, as they have meanings and values that carried out in its revelation period. Therefore, Quranic verses is proper to be studied and described by a psychological approach. Despite the fact that the Quran differs from psychology with respect its interest fields, two of them have common field of study as directing to humanbeing in Quran, and examining the humanbeing in psychology, so, they deal with the same truth from different angles. Quran encourages the humanbeing to think on his soul, his creation and his sensitive formation. Thus, it wants human to use all ways to require knowledge correctly and efficiently.

However, it's true that to look over scientific matters in general, Holy Quran in special, just from the wiewpoint of a given scientific discipline generally leads the searcher to the deficient results. The relation between Quran and systematical knowledge and sciences has been an important matter for discussion with pros and cons. In the light of this truth, during this study, We try to point out that Quran will be understood easier and comprehensive as far as the source scientific disciplines number increase. Besides, with accepting and taking use of human sciences, I assert that there are another kinds of knowledge.

Key Words: Quran, psychology, commentary, behavior, soul.

1. Giriş

Kur'ân-ı Kerîm içinde şüphe ve çelişki olmayan, beşeri bilimlerle çatışmayan bir kitaptır. İnsanın eşya, diğer insanlar ve Allah ile ilişkilerine dair genel prensipler ortaya koymuştur. Bu prensipler, Kur'ân'ın indirildiği dönemden beri her çağın anlayışına uygun tarzda, kendine has bir üslupla ifade edilmiştir. Çünkü o, içerisinde çeşitli ilimleri barındıran bir ansiklopedi değil, insanlara iki dünya saadetini gösteren, temel hedefi tevhid dinini tesis etmek olan, bir hidâyet kitabıdır. Ancak bu özelliğinin yanı sıra, insanların dikkatlerini çekerek, eşyaya ibretle bakmalarını sağlamak ve inananların imanını güçlendirmek üzere çeşitli fen ve sosyal bilimlere de işaret etmiştir. Bu ilimlere işaret ederken asla hedefinden uzaklaşmamaktadır.

İnsan kendisini motive edecek ve anlayacak duygulara, istidat/kabiliyet veya gizil güç de denilen, doğarken bazı bilgi ve beceri alanlarında ilerleyebilme gücüne, dış dünyayı algılamasına yardımcı olacak duyu organlarına, akıl, zekâ ve irade gibi yeteneklere doğuştan sahip olan sosyal bir varlıktır(Baymur, 1994: 226).

Psikolojinin konusu olan insan ve onun davranışları, her dinî geleneğin temel ilgi alanının başında gelir. Dinler insanın nasıl olduğundan daha fazla, nasıl olması gerektiği ile ilgilenir. Bir ahlak ve terbiye sistemi olarak dinler, insanî güç ve eğilimleri tespit ve tasvirle yetinmeyip, bunları kendi hedefleriyle irtibatlandırır ve yorumlarlar. İman, şüphe, inkâr, rıza, teslimiyet, bağlanma, karşı koyma, itiraz, isyan ve ilgisizlik gibi tutumlar, insanların dinin davetine verdiği çeşitli cevap şekilleridir. Bir başka ifade ile insan-Allah ilişkisinde bunlar, insan davranışının çeşitli görünüşleridir. Bu tutum ve davranışlar psikolojinin de konuları içerisine girmektedir(Hökelekli, 1996: 22).

Modern toplumdaki problemlerin çoğunluğunun insan davranışıyla ilişkili olduğu ve devamlı arttığı düşünülürse, yaşadığımız yüzyılda psikolojiye verilen önem ve psikolojinin çok fazla sayıda çalışma alanı olduğunu görmek pek şaşırtıcı olmaz. Adli Psikoloji, Deneysel Psikoloji, Eğitim Psikolojisi, Endüstri Psikolojisi, Gelişim Psikolojisi, Klinik Psikoloji, Nöropsikoloji, Okul Psikolojisi, Psikometri, Sağlık Psikolojisi, Sosyal Psikoloji, Spor Psikolojisi, Trafik Psikolojisi,

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/12 Fall 2013

Çevre Psikolojisi, Bilişsel Psikoloji, Kişilik Psikolojisi(Baymur, 1994: 6-10; Munn, 1954: 13) gibi bilim dalları, psikolojinin bugün kullanılan alt dallarıdır. Sadece isimleri anılan bu dallar bile psikolojinin önemini ve alanının genişliğini göstermesi açısından yeterlidir.

Psikoloji, insan ve hayvan davranışlarını konu alması ve sosyal bilimler grubuna girmesi açısından, diğer bilimlerin çoğu ile ilişki içerisindedir. Bu geniş ilgi alanı sebebiyle psikoloji, sosyolojinin yanı sıra antropoloji, felsefe, biyoloji, genetik, tıp, hatta bilgisayar mühendisliği gibi birçok alanla ve bilimle ilişki içerisindedir(Tunç, 1949: 175).

Psikoloji ilmi yeni doğan ve gelişen bir ilim olmasına rağmen, İslâm düşünce tarihinde, Kur'an kaynaklı "ilmü'n-nefs"le ilgili çalışmalar yapılmıştır(Kutluer, 1994: XXII/148). Bu sebeple bütün beşerî bilimlerle beraber psikolojinin de vahy/ilahi mesaj yoluyla yaratıcıdan gelen mesajlara açık olması gerekmektedir. Çünkü psikoloji ilminin, Kur'an'dan alacağı çok şey vardır. Böylelikle modern insan huzura ve selamete kavuşma hususunda emin bir yol seçmiş olur(Samuk, 2001: 277).

"Kesin olarak inananlar için yeryüzünde ve kendi nefislerinde âyetler vardır."(Zâriyât, 51/20-21) mealindeki âyette Kur'an, insanın gözlerini, tanıması için kendisine çevirmesini (Tabbara, 1981: 294) istemektedir. Nefsi bilmek bir anlamda Allah'ı bilmeyi sağladığı için Kur'an-ı Kerim insanı, kendi nefisini, yaratılışını ve hassas oluşumunu düşünmeye teşvik etmektedir. Bununla insan, kendi bedensel oluşumu, tıp, fizyolojik, patolojik psikolojik vb. ilimlerde araştırmaya da sevk edilmektedir(Necati, 1998: 15).

2. Din bilim ilişkisi

Tarih boyunca insanın din ve bilimle ilişkileri göz önüne alındığında; dinin bilim üzerinde, bilimin de din üzerinde, belli oranda etkili olduğu görülmüştür. Din-bilim ilişkisi denilince hemen akla, 'din bilime, bilim dine nasıl bakmaktadır? İlimle din çatışır mı çatışmaz mı?' gibi belli bir takım sorular gelmektedir. Bu sorular ve cevapları esnasında, bilim din ilişkisine, lehte ve aleyhte farklı açılardan bakılmaktadır(Yaran, 1997: 62). Bu gibi sorular göz önüne alındığı zaman, kolayca din ayrı bilim ayrı şeydir, aralarında münasebet yoktur deyip geçilemeyeceği açıktır.

Kur'an-ı Kerim'de itikat, ahlâk, ibadet ve muâmelât/davranış konularının yanında; fen bilimleri ve tarih, peygamber kıssaları, İslâm tarihi, sosyoloji, psikoloji gibi sosyal bilimlerle doğrudan veya dolaylı ilgili birçok âyet yer almaktadır. Bu âyetlerde ilim dalları ile ilgili hakikatler açık ve kolay anlaşılır bir dille beyan edilmektedir. Bilimlere ait bu ifadelerden, en kültürsüz bir bedevî/göçebe de gerekli mesajı alır, en bilgili bir bilim adamı da istifade edeceği bir mesaj alır. Fakat Kur'an-ı Kerim'in fen bilimlerini ve beşerî bilimleri doğrudan kendisine konu olarak almadığını da söylemeliyiz. Çünkü bu ilimlere ait detay bilgiler, ilmî aksesuar kabilindedir ve bunlar hakkında teferruatlı bilgi sunmak, Kur'an'ın amacının tamamen dışındadır(Çiçek, 2007: 160-161).

Kur'an-ı Kerim, beşeri gelişmeler neticesinde ortaya çıkan ve gelişen, her türlü ilmî anlayışa işaret ve teşvik eden bir yapıya sahiptir(Kutluer, 2001: 162; Kılıç, 1995: 36). İnsandan, doğru bilgiye ulaşabilmesi için bütün bu bilgi edinme yollarını doğru ve etkin bir şekilde kullanmasını istemektedir(İsrâ, 17/36). Doğru bilginin kaynağı olarak vahiyden bahseden Kur'an, kendisinden başka, akıl ve duyu organlarını da bilgi kaynağı olarak kabul etmekle(Kırca, 1996: 47), bir yandan insan fitratına uygunluğunu ortaya koyarken, diğer yandan bilimsel gelişmelere insanları yönlendirmekte ve yol göstermektedir(Bakara, 2/185). Bu yüzden Kur'an ile sistematik bilgi ve ilimler arasındaki ilgi, Kur'an anlama ve yorumlama biçimleri, her dönemde lehte ve aleyhte görüşlerle, üzerinde önemle durulan konulardan olmuştur(Zehebî, 1989: II/475; Kırca, 1982: 64-127).

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/ 12 Fall 2013

Kur'ân insanlara hitap ettiği gibi, sosyoloji, psikoloji, pedagoji, sosyal psikoloji gibi insanı maddî ve ruhî özellikleri ve çevresiyle tanımlamaya çalışan beşeri ilimler de, aynı gerçeğe değişik açılardan yaklaşmaktadırlar. Kur'ân'ın daha iyi anlaşılması için, bu beşeri bilimlerle en azından belli seviyede ilgilenilmesi gerekmektedir. Çünkü Kur'ân'ın muhatabı insan olduğuna göre, insanın tanınması için: "İnsan nedir? Nasıl bir canlıdır? Duyguları, eğilimleri, inançları nelerdir? Davranışlarının kaynağı ve bunları etkileyen faktörler nelerdir?" gibi daha nice, neler ve nasıllarla ilgili soruların cevaplarının bilinmeye çalışılması gereklidir.

Kur'ân'a göre, insanı ve insanı motive eden duyguları, yani psikolojik realiteleri, sünnetullah adını verdiği sosyal kanunları ve tabiat kanunlarını yaratan Allah Teâlâ'dır. Bu konularda ayrıntılarının tespit edilmesi, psikolojik, sosyolojik ve tabiat kanunlarının keşfedilip bulunması insandan istenmektedir. Bu sebeple Kur'ân'dan ve Hz. Peygamber'in sözlerinden, bu ilimlerle ilgili gerçekler çıkarılmaya çalışılmalıdır(Kırca, 1996: 31).

Batı tarihinde sekülerleşme/dünyevîleşme ve sömürgeciliğin zirve yaptığı XIX. asırda Hıristiyanlığın anlamından uzaklaşmasının doğurduğu problemler, bütün din ve topluluklara mal edildi. Kilise ve devlet çatışması zamanla din ve devletin ayrılması olarak dünyaya yansıtıldı. İtalyan fizikçi Galileo(1642)'nin 'güneşin evrenin merkezinde olduğuna' dair Kopernik(1543)'in savunmasını desteklemesi, kilisenin hışmına uğramasına sebep oldu ve bu durum Hıristiyan-bilim çatışmasının kıvılcımını ateşledi. Darwin(1882)'in türlerin kökeni ile ilgili yazdığı *On The Origin of Species* isimli kitabı bu çatışmayı zirveye taşıdı(Gencer, 2008: 575). Batıdaki bu gelişmeler kültürel temas neticesinde İslam dünyasına yansıdı. Batı biliminin tehdidi, İslam'ı itham, batıya seyahat, batıda eğitim ve tercüme yoluyla İslam dünyasındaki aydınlar üzerinde hissedildi(Öztürk, 2011: 33).

İslâm'da batıda görüldüğü şekilde, hiçbir zaman için bir din-bilim çatışması olmamıştır. Çünkü İslam dininin temel kaynağı olan Kur'ân'ın, ilim karşısındaki tavrı, bu hususta son derece müspet olmuştur(Aydın, 1990: 225). Bilimin ortaya koyduğu bilgilerin ışığında, bilimsel gelişmelerin temelini Kur'ân'da arama girişimleri, batı teknolojisinden ve bu teknolojinin İslam dünyasına etkisinden çok daha öncedir(Nasr, 1994: 9; Jansen, 1993: 73).

Çalışmanın bu noktasında Kur'ân bilim ilişkisini ortaya koyma noktasında önemli veriler barındıran ilmî tefsirden, tarihi sürecinden ve tasvip-tenkit edilen yönlerinden kısaca bahsedelim. Kur'ân metnindeki bilimsel istilahları/terimleri açıklamaya, onlardan çeşitli ilimleri ve felsefî görüşleri çıkarmaya çalışan bir tefsir/yorum şekli diye tarif edilen ilmî tefsirin, lehinde ve aleyhinde çok şeyler söylenmektedir. Bu tefsir çeşidinin ortaya çıkış tarihi hakkında farklı görüşler dillendirilmektedir(Kırca, 1982: 52). Ancak bu tefsir tarzının: "*Kur'ân'ın her kelimesinin zahir, bâtin, had (helâl ve haram) ve matla' (va'd ve vaid) şeklinde dört anlamı vardır*"(Zerkânî, 1988: 1/23) diyen Gazzâlî(505/1111) ile sistemleşmeye başladığı söylenebilir. Gazzâlî'den sonra, Fahrüddin er-Râzî(606/1209), Ebu'l-Fadl el-Mürsî(655/1257), Zerkeşî(794/1391) ile Suyûtî (911/1505) bu akımın savunucuları olmuşlardır. Bu ilmî tefsir tarzı Tantavî Cevherî (1359/1940) ile devam etmiştir.

Bu tefsir anlayışının fikirleri kısaca: "Kur'ân-ı Kerîm mucizevi bir kitaptır. Her çağın bilimsel ihtiyaçlarına cevap verebilir. Onda beşeri ve modern bilimlere ait yüzlerce âyet vardır. Kur'ân bilimsel icaza(kısa ifadelerle çok mana ifade etme özelliği) sahiptir. Birçok âyetinde aklını ve duyu organlarını kullanarak insandan araştırma yapmasını istemektedir. Bazı âyetler modern bilimin henüz yeni keşfettiği bilimsel gerçekleri on beş asır öncesinden haber vermiştir. Bütün bunlar Kur'ân bilim ilişkisinin boyutlarını ortaya koyarken, bu tarz tefsirden uzak durulması tasvip edilemez"(Kutluer, 2005: 155; Kırca, 1993: 213) şeklinde özetlenebilir.

Ancak bir fikri, bir anlayışı her dönemde tasvip edenler bulunduğu gibi, ona karşı çıkanlar

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/12 Fall 2013

da olmuştur. Bu açıdan ilmî tefsir hareketini, savunanların yanı sıra, şiddetle tenkit edenler de olmuştur.

Tenkrit edenlerin başında “*Kur'an bazı ilimleri ihtiva etmektedir, ancak bunlar Arapların bildikleri ilimlerdir.*”(Şâtıbî, II/67) diyen Şâtıbî (790/1388) gelmektedir. Kur'an'ın Arap'lara gönderildiğini, bu sebeple onlar tarafından bilinmeyen manaların Kur'an lafızlarına/kelimelerine yüklenemeyeceğini(Zehebî, 1989: II/491) söyleyen Muhammed Hüseyin Zehebî (1399/1978) de ilmi tefsire karşı çıkmaktadır. Günümüzde de bu tefsir tarzının, din dilinden bilim üretme, Kur'an'ı modern bilimsel bilgi ve buluşlar hakkında konuşurma çabası olduğu, bilimselci bir nazarla Kur'an okunduğu veya yorumlandığı zaman, bilimin metbû/kendisine uyulan, Kur'an'ın tâbî kılınmış olması sebebiyle, asıl şeref payesinin bilime ait olması gibi zararlarının olduğu da dillendirilmektedir(Öztürk, 2011: 30, Uzun, 2013: 1520).

Özetle Kur'an ile beşeri bilimlerin verilerini bir arada inceleme hususunda; bu temasta, başka sistemlerle ve kültürlerle düşünmenin zararları olduğunu söyleyenler olduğu gibi, başka beşerî bilimler ve kültürlerle temas edilmesi gereğine inananların da(Kılıç, 1995: 175; Özel, 1995: 48) olduğunu söylemeliyiz. Konuya zarar noktasından bakanlar, nihayetinde kendi değerlerimizi de o kültürlerin kavramları ile düşünmeye başlama tehlikesini ifade etmektedirler. Ayrıca âyetleri tabii ve tarihi bağlarından koparıp, onları önceden kabul edilen tezin/iddianın delilleri olarak kullanma tehlikesine de işaret etmektedirler(Uzun, 2013: 1513). Dikkat edilmesi gereken bir başka husus da, Kur'an tefsirinde âyetlerin, sosyal bilimlerle veya tabii bilimlerle ilişkilerinden, bilimsel realitelerden bahsetmek isteyen kişilerin, çok temkinli davranmaları ve beyan ettikleri verilerin, asla nihâî gerçekleri veya hakikati yansıtmadığını(Davudoğlu, 2000: 122; Özemre, 2000: 213) gözden uzak tutmamaları gerekmektedir. Çünkü bilimde mutlak doğru yoktur. Bütün bilimsel kavram ve sonuçlar sınırlı, tahmini ve daha önemlisi yanlışlanabilir, değişebilir niteliktedir. Bilimi ayakta tutan şey, sürekli bir değişiktir(Uygur, 2008: 93).

Din bilim ilişkisi ve ilmi tefsirin tarihi süreci hakkında verdiğimiz bu kısa bilgilerden sonra çalışmamızın bu noktasında, öncelikle Kur'an ve psikoloji kavramlarının anlam alanına kısaca temas edelim.

3. Kavramsal alan

Kur'an-ı Kerîm'i dikkatle inceleyen bir kişi, temel işlev ve hükümlerini tetkik eden bir kişi, onun sadece indirildiği Arap toplumuna değil, kıyamete kadar gelecek olan tüm fert ve toplumlara hitap ettiğini, insanların ferdî ve toplumsal, temel ihtiyaç ve problemlerine cevap verebilecek nitelikte olduğunu görecektir(Duman, 1996: 115). Hz. Peygamber vasıtasıyla insanlara ulaştırılan Kur'an'ın, vakiya/mevcud olguya uygun tarzda parça parça indirilmesi, pedagojik, sosyolojik ve psikolojik açıdan en doğal ve mükemmel bir yöntemdir(Demir, 2002: 138).

Allah Teâlâ Arapça'yı kullanarak, kelâmını insanlara iletmiştir. Kur'an'daki kelimeleri, kullanılış biçimleri ve bilgiler ona has bir üslupla insanlara bildirilmiştir(Derveze, 1997: 125). “*Bu (Kur'an) apaçık Arapça bir dildir.*”(Nahl, 16/103) “*Bu (Kur'an), insanlar için bir açıklama (beyan); takvâ sahipleri için de bir hidayet ve bir öğüttür.*” (Âl-i İmrân, 3/138) meâlindeki âyetlerde de buyrulduğu gibi, bir *hatırlatma*, insanlar için bir *beyan* ve *hidayetrehberi*, yaşayanlar için bir *inzar/sakındırma*, dileyenler için bir *vaaz* ve *nasihat* olan, açık ve açıklayıcıdır. “Mübîn/açık, âşîkar” vasfına sahip olan Kur'an-ı Kerîm, kendine has bir üsluba sahip olmasına karşın, ilk muhatapları tarafından anlaşılmiş ve hayata geçirilmiştir. Ancak her âyet, her zamanı ve muhatapı bir cihetiyle ilgilendirir(Cebeci, 1989: 143).

Kur'an'ın indirilme amacı; öncelikle Arapları, cehaletten ilme ulaştırmaktır. Fakat Kur'an'ın daveti, özel değil geneldir. Anlamaları da sınırlı değil, sınırsızdır. Bu sebeple Kur'an'ın anlamlarını, onun indirildiği sırada Arapların ulaştığı ilmî seviyeye tahsis etmek mümkün değildir. Bu yüzden Kur'an'ın muciz (az kelime ile çok anlam ifade etmesi) olmasının anlamı, lafzının

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/ 12 Fall 2013

güzelliğinde ve manalarının çokluğunda gizlidir. Kur'ânî kavramlarla ifade edilen anlamların anlaşılmasında, anlayışların her devirde değişik olması makul bir iştir(Aşur, 1997: 144).

Bu açıklamalar ışığında, birçok tarifi yapılmakla birlikte, en kısa ve kapsamlı olanı “Kur'ân nazm-ı münzel-i mütevâtirdir”(Sarı, 2011: 13) şeklinde yapılmıştır. Bundan başka Kur'ân-ı Kerîm, “Cebrâil vasıtasıyla, Hz. Peygamber'e vahy yoluyla âyet âyet, bazen de sûreler halinde, Allah katından indirilmiş(Bakara, 2/97), Mushaflarda (Kur'ân-ı Kerîm) yazılmış, tevâtürle nakledilmiş, lafzının okunmasıyla ibadet olunan(Eroğlu, 2002: 26), kendisine has özellikleri ihtiva eden Allah kelâmı(Tevbe, 9/6)dır” diye özlü bir şekilde tarif edilmiştir(Serinsu, 1996: 84).

İlk bakışta kolay gibi gözükse de, çalışma konumuzun ikinci başlığı olan *psikolojiyi* tanımlamak da, ortaya çıktığından beri zor olmuştur. Psikolojinin sahası ile ilgili farklı anlayış ve yaklaşımlar mevcuttur. Psikoloji, “psych: ruh” ve “logos: bilim” şeklinde iki kelimededen meydana gelen “ruh bilgisi veya ruhbilimi” anlamında bir kavramdır. Modern bir bilim olarak ortaya çıktığından beri psikoloji her devirde, değişik şekillerde tanımlanmaya çalışılmıştır. Tanınmış psikologlar tarafından yapılan tariflerden birinde psikoloji, “*insan ve hayvan davranışlarını inceleyen bir bilim*” veya “*insan zihninin yapısının incelenmesi*” şeklinde tarif edilirken, sonraları insan zihnini gözleyebilmenin zorluğu anlaşılınca, “*gözlenebilen davranışların ve zihinsel süreçlerin incelenmesi*”, “*çeşitli biçimlerde davranış bilimi*”(Arkonaç, 1998: 1; Allport, 1924: 1) şeklinde tarif etmişlerdir.

Bu tanımlar elbette psikoloji ilmini bütünüyle kapsamamakta ve her bir tarif, psikolojiyi bir yönüyle ele almaktadır. Çünkü psikoloji, ne sadece zihinden geçen olayları veya davranışları, ne de sadece kişiler arası ilişkileri incelemekle yetinir. Dolayısıyla davranışları oluşturan sebepler, amaçlar, insanın nasıl daha başarılı ve mutlu olacağı gibi konular ve sorular, psikolojinin kapsamına girmektedir. Psikoloji insan ve hayvanların, duyuş, düşünüş ve davranışları ile bu davranışların psikolojik, sosyal ve biyolojik boyutunu inceleyen bir alanı kendisine *konu* olarak seçmiştir. Burada davranışın, sadece dış görünüşünün değil, altında yatan her türlü olgu ve sürecin de, *psikolojininkonusu* içine girdiğini, onun alt dallarını oluşturduğunu, böylece tanımının ve konusunun genişliğini(Hökelekli, 1996: 2; Budak, 2000: 622) özellikle belirtmemiz gerekir.

Psikolojinin ana sahası olan *insan davranışları*, aynı zamanda da her dinin üzerinde durduğu konulardandır. Çünkü bütün dinlerin muhatabı insandır. Dinler, insanın Allah Teâlâ ile ve diğer insanlarla ilişkilerini, kendi hedeflerine göre düzenler. Psikolojinin, tasavvuf ve felsefi anlamda da olsa, mistik bir takım öğretilerle uğraşan bilim insanları haricinde, genellikle İslâm âlimlerinin ilgisini çekmediği söylene de(Jung, 2001: 75), bağımsız bir bilim dalı olarak çalışmalara başlamasından yüzyıllar öncesinde, İslâm dünyasında “*İlmü'n-Nefs*” ve “*İlm-ü Ahvâli'r-Rûh*” ismiyle bir takım çalışmalar yapıldığı ve psikoloji konularının bazı İslâmî ilimler içerisinde yer aldığı(Kutluer, 1994: XXII/148) bilinmektedir. İslâm dünyasındaki âlimler, sosyal münasebetler ve teşkilatlar ağı olarak tarif edilen cemiyetin ve cemiyetteki bütün münasebetlerin, o münasebetlerdeki müspet veya menfî tesiri hissedilen ve onlardan aynı zamanda tesir alan insan psikolojisinin genel vasıfları ile ilgilenmişlerdir. Ayrıca insan psikolojisinin genel vasıfları ele alınmadan cemiyetin ıslah edilemeyeceğini de(Kurtkan, 1977: 16) belirtmişlerdir.

Kur'ân ve Psikolojinin kavramsal alanını kısaca anlamaya çalıştık. Öncesinde de Din-bilim ilişkisinin leh ve aleyhindeki görüşleri, ilmî tefsirin gelişim sürecini, taraftarları ve karşı çıkanların görüşlerini özetle aktardık. Şimdi de Kur'ân ve psikoloji ilişkisi üzerine değerlendirmeler ismini verdiğimiz çalışmamızda, Kur'ân'da davranış motifleri ve reaksiyonlara işaret edeceğiz.

4. Kur'ân'da davranış motifleri ve reaksiyonlar

Ana konularından birisi, *insan* ve insanın *davranışları* olduğuna göre Kur'ân, kendisine insanı muhatap olarak aldığı, insanın hidayetini ve mutluluğunu esas aldığı söylemektedir.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/12 Fall 2013

(Mülk, 67/14; Haşr, 59/9; Âl-i İmrân, 3/134) Her şeyi yaratan Allah, elbette her şeyi bileceğine göre(Esed, 1999: III/1170), Allah tarafından gönderilen ilâhî kitabın metodu ile bu metoda muhatap olan insan ruhu arasında mükemmel bir uygunluk olmalıdır. Bu uygunluğun ortaya konulması adına Kur'an ve psikoloji ilişkisi izah edilmelidir(Kutub, 1977: 115). Kur'an, geniş anlamda insanın hayat felsefesini, dar anlamda da günlük hayatındaki davranışlarını etkiler. Dînî inanç ve anlayışlar, kişideki güçlülüğü oranında, diğer insanlarla ilişkileri, ahlâkî davranışlarını ve değer hükümlerini etkilemektedir(Kırca, 1984: 180).

İnsan davranışlarının sebepleri üzerinde çalışan psikologlar, bu sebepleri, "ihtiyaç, dürtü, ilgi, istek, arzu, amaç, ideal ve tutku" gibi kavramlarla ifade etmişlerdir. 'Güdü' İngilizce karşılığı 'motive' olan bir kavramdır. Canlılarda davranışları meydana getiren ve onları belirli hedeflere yönlendiren kuvvete, yani ihtiyaç gidermek için belli bir yönde etkinlik gösterme eğilimine 'güdü' denilmektedir(Budak, 2000: 346; Morgan, 1999: 190).

Çağdaş psikolojide motivler/güdüler iki ana gruba ayrılmaktadır. a- Birincil motivler de denilen *fizyolojik güdüler*, b- İkincil motivler de denilen *psikolojik ve ruhsalgüdüler*. Bu ikinci gruba *psiko-sosyal* veya *sosyalgüdüler* de denilmektedir. Yaratılıştan kalıtım yoluyla gelen yaşama, var olma, canlı kalabilmek için gerekli olan ihtiyaçlar *fizyolojik* güdülere girerler. Güvenlik, itibar ve sevmeye gibi diğer insanlarla ilişkileri de etkileyen güdülere de *psiko-sosyal* güdüler denilmektedir(Arkonaç, 1998: 241; Baymur, 1994: 67).

Bu başlık altında biz kısaca, insanın *fitrî/yaratılışa uygun yapısı, ruh, nefis, rûhî haller, ruhta meydana gelen fizyolojik değişiklikler, insan davranışları, karakterleri, ihtiyaçlar, olumlu olumsuz duygular, fizyolojik ve sosyal psikolojik güdüler* gibi Kur'an-ı Kerîm'de geçen davranış motifleri ve reaksiyonlarla ilgili bir takım psikolojik belirtilerden bahsedeceğiz.

Kur'an-ı Kerîm, psikolojinin konuları içerisinde yer alan ve yaratılıştan kalıtım yoluyla gelen yeme-içme, yaşama, var olma, açlık duygusu gibi *fizyolojik güdülerden* bahsetmektedir. Bundan başka sonradan öğrenilen, varlığın ve benliğin korunması ile ilgili olan, sevmeye ve birlikte olma, güvenlik, saygınlık kazanma, özgürlük, yeterli olma, saldırganlık, hazzı ulaşma-elemenden kaçma ve vicdan/doğru-yanlış güdüsü gibi çeşitleri olan *sosyal-psikolojik güdülerden* de bahsetmektedir(Necatî, 1998: 19; Kara, 2004: 70).

Allah Teâlâ, bütün varlıklara yaratılış gayelerini ifa edebilecek derecede özellikler vermiştir.(Tâ-Hâ, 20/50; A'lâ, 87/1-3). Bazı âyetlerde varlığın devamını sağlamaya dair açlık(Bakara, 2/155), susuzluk(Tâ-Hâ, 20/120), yorgunluk(Fâtır, 35/34), sıcaklık-soğuk(İnsan, 76/12), elem(Nahl, 16/80) gibi güdülerden bahsedilmektedir. Bunlardan başka insan türünü sürdürülebilmeye yönelik, ailenin ve toplumun oluşumuna etkili olan cinsiyet(Nisâ, 4/1; Hucurât, 49/13) ve analık motifinden de(Lokman, 31/14; Ahkâf, 46/15) bahsedilmektedir.

Bunların dışında daha pek çok psikolojik olaya temas eden Kur'an-ı Kerîm, özellikle heyecan sırasındaki *fizyolojikdeğişikliklerden*(Yûsuf, 12/31-33), bazı hayvanlara ait içgüdülerle(Nahl, 16/68-69), insanlara ait içgüdülerden de bahsetmektedir(Kırca, 1982: 202).

Mesela insanlara ait bu içgüdülerden şöyle bahsetmektedir. "İnsanlara, kadınların, çocukların, yığın yığın biriktirilmiş altın ve gümüşün, salma güzel atların, ehli sağmal hayvanların ve ekinlerin sevgisi bezenip süslendi. Bunlar, dünya hayatının geçici menfaatleridir. Hâlbuki varılacak güzel yer, Allah'ın katındadır."(Âl-i İmrân, 3/14)

İnsanın psikolojik ve ruhsal ihtiyaçlarıyla ilgili olan motivlere 'psikolojik ve ruhsal motivler' denildiğini söylemiştik. Abraham H. Maslow (1970) insanın ruhsal yönüyle alakalı motivler hakkında yeni bir tasnif yapmıştır. Motiv ve ihtiyaçları *temel ve ruhsalihtiyaçlar* şeklinde ikiye ayırmıştır. *Temel ihtiyaçları*: açlık, susuzluk, cinsiyet vb. şeklinde sıralarken, insandaki ruhsal

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/ 12 Fall 2013

yönle ilgili olanları da: adalet, hayır, güzellik, düzen, birlik oluşturma şeklinde *ruhsal ihtiyaçlar* diye açıklamaktadır(Necati, 1998: 32).

Bu psiko-sosyal motivlerden de Kur'ân, insanın sosyal çevresi içinde öğrendiği sahiplenme motivinden(Âl-i İmrân, 3/14; Fecr, 89/20), fiili ve sözlü düşmanlık motivinden(Bakara, 2/36; Tâ-Hâ, 20/123), yarışma motivinden (Bakara, 2/148; Mutaffifin, 83/26) bahsetmektedir. Bunlardan başka, motivleri kontrol altında tutmaktan(Nur, 24/30), bunların fert ve toplumun faydasına olacak şekilde sıhhatli bir şekilde yönlendirilmesinden(Bakara, 2/168) ve bunların tatmin edilmelerinde aşırıya kaçılmamasından (A'râf, 7/31) bahsederken de, *fizyolojik motivlerin* mutlaka helal, temiz ve meşrû yollardan giderilmesini(A'râf, 7/80-81) istemektedir.

Kur'ân sadece fizyolojik motivleri meşru yoldan tatmin etmek ve onları kontrol altına alınmasını değil, psiko-sosyal, ruhsal motivlerin de kontrol altına alınmasını istemiştir. Fiili ve sözlü düşmanlık teşebbüslerinden men etmesi, insanlarla iyi, yumuşak ve güzel ilişkilerde bulunmayı emretmesi düşmanlık motivini ile ilgili konulardandır(Ahzab, 33/58; Mücadele, 58/9). Ayrıca insanlara Allah yolunda mal harcamayı, sadaka ve zekât vermeyi emrettiği gibi, sahiplenme motivini dizginlemeyi de emretmektedir(Tevbe, 9/34; Münâfikûn, 63/10).

İnsanlar motivlerini dizginleme ve hâkimiyet altına almada başarısız olduklarında, bunların doyurulmasında aşırı gider ve zevklerine dalar. Bu motivler hayatın hedefi yapılırsa, motivler gerçek amaçlarından sapmış olur. Motivlerin sapması ve insan üzerinde hâkimiyet kurması hem fizyolojik motivler için, hem de psiko-sosyal motivler için geçerlidir. Fizyolojik motivlerden olan cinsellik motivinden sapmaya misal olarak, Lut(as)'ın kavmi(A'râf, 7/80; Şu'arâ, 26/165) örnek gösterilir. Ruhsal motivlerdeki sapmaya örnek olarak da aşırı mal sevgisi ve biriktirme tutkusundan(İsrâ, 17/29; Furkan, 25/67) bahsedilmektedir.

Kur'ân-ı Kerîm ibadet(Bakara, 2/72), dua(Meryem, 19/4), pişmanlık(Mâide, 5/52), suçluluk duygusu neticesinde insanın fizyolojisindeki değişiklik(Secde, 32/12), sıkılma duygusu(Lokman, 31/32), stres(En'âm, 6/64), şımarıklık(İsrâ, 17/67), depresyon ve intihar(Hacc, 22/15), nankörlük(İbrâhim, 14/34), tartışmacılık(Kehf, 18/56), öfke(Hûd, 11/89), temenni(Meâric, 70/11) gibi yüzlerce *davranış* çeşidinden söz etmektedir. Bu davranış modelleriyle rûhî portreleri çizilen ve normal davranışları belirtilen insan tiplerinin başında, inanan insanlar gelmekte ve onların dış dünyada meydana gelen olaylar karşısındaki rûhî tezahürleri ve davranış biçimleri birçok âyette açıklanmaktadır.

Mesela inanan insanlar, Allah Teâlâ'nın ismi anıldığında kalplerinin titrediğini hissederler(Enfâl, 8/2), her hadise karşısında mütevazı ve olgun davranışlarda bulunurlar(Mü'minûn, 23/1-5). Kur'ân-ı Kerîm, sıkıntılı zamanlarında Allah'ı aradığı ve andığı halde, bu sıkıntı geçtikten sonra Allah'ı unutan insanların, bu anormal davranışlarından(Yûnus, 10/12), gerçeklerden yüz çeviren insanların *rûhî hallerinden*(Enfâl, 8/5-6), zayıf iradeli insanların davranışlarından(Bakara, 2/8-9), inatçı inkârcıların rûhî yapılarından(En'âm, 6/7), ihtiyarlıktaki davranış bozukluklarından(Hac, 22/5) bahsetmektedir. Ayrıca, *olumsuz insan tiplerinden* sayılan (Kutub 165) riyakâr(Nisâ, 4/142), cimri(Nisâ, 4/37), hasetçi(Nisâ, 4/54), kibirli(Lokmân, 31/7), aceleci(Enbiyâ, 21/37), zayıf(Nisâ, 4/28), kıskanç(Nisâ, 4/54), kaba(Kalem, 68/13), azgın ve tartışmacı insan (Ğâfir, 40/4) tiplerinden bahsetmektedir. Bunun yanında Kur'ân'da, sevgi ve çeşitleri(Nisâ, 4/54), acıma(İsrâ, 17/24), merhamet(Fetih, 48/29) gibi *duygular* da işlenmekte ve bunların tahlilleri yapılmaktadır(Kırca, 1996: 268).

Bundan başka Kur'ân, psikoloji ile ilgili olarak, genel psikolojinin konuları arasına giren insanın en bariz vasıflarından biri olan *idrakkabiliyeti*(Mülk, 67/23), irade ile birlikte bir de *ihtiyar/seçme* hürriyetinden(Beled, 90/10) bahsetmektedir. Ayrıca insan davranışı ve rûhî

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/12 Fall 2013

tezahürleri üzerinde durmakta, normal ve anormal *insantiplerinin rûhî portrelerini* çizmektedir(Yûnus, 10/12).

4.1. Reaksiyonlar

Bir ruh bilimi olan psikoloji ilminde, eskiden beri insanın sahip olduğu yetenek ve kabiliyetlerin kaynağı üzerine araştırmalar yapılmıştır. Bilim adamları arasında bu hususta farklı görüşler ortaya çıkmıştır. Bazı bilim insanları *davranışlarımızın kökeninde* biyolojik yasaları ve evrimi görerek(Teber, 2000: 214), biyolojik sorunların temelinde ruhun bulunmadığını ifade ederler. Meşhur psikolog Jung (2001: 21) bu konuda, “XIX. yüzyıl maddeci nedenlerin evrenselliği fikrini ortaya attı ve ruha özgü bir cevheri kabul etmeyip, ruhun salgı bezine benzediğini, düşüncelerin beyinsel bir salgıdan başka bir şey olmadığını, ruhun maddeden kaynaklandığını kabul etmektedir. *İşte size ruhsuz ruhbilimi*” şeklinde eleştirilerde bulunur. Bu birinci grup bilim adamlarının görüşlerine karşılık Kur'an-ı Kerim, XIX. yüzyılda ortaya konan bu düşünceyi reddederek, insanı Allah'ın yarattığını(Rahmân, 55/1-3), ona kendi ruhundan üflediğini(Hicr, 15/28) ve bu ruhun da Allah'ın işlerinden bir iş olduğunu(İsrâ, 17/85) ifade etmektedir.

Diğer bir grup bilim insanı da insan davranışlarının kökeninde *ruhu* görmekle birlikte (Descartes, 1998: 151), ruhun mahiyetini ortaya koymanın imkânsızlığını kabul ederler(Condillac, 1992: 17). Bu ikinci grup bilim insanlarının, ruhun varlığı ve etkinliği hususundaki görüşleri, Kur'an-ı Kerim'in ruh hakkında verdiği bilgiye yakındır, ancak ruhun insana Allah tarafından üflediği ve onun Allah'ın emrinde olduğu konusunda, bilim insanlarının görüşlerinde netlik yoktur(Kara, 2004: 43).

Kendisine yaratılıştan verilen yapısı sebebiyle insan, kendisinde veya dış dünyada meydana gelen, ruhsal ve sosyal olaylar gibi, fizikî, sosyal ve psikolojik olaylardan etkilenmekte ve davranışlarını bu etkiye göre ayarlamaktadır(Kırca, 1996: 265). Davranışların genetik bir temeli olduğu gibi, insanların davranışları ve yetenekleri, onların kişiliklerinin bir parçası ve şekillenmelerinde önemli bir etkidir(Morgan, 1999: 30; Munn, 1954: 109). Davranışlar ve hareketler duygulardan ve ruhtan etkilendiği gibi, ruh da dış dünyadan etkilenmekte, yani dış âlem ruha tesir etmektedir(Kam, 1990: 113).

Allah Teâlâ insanı, hayatta kalmasına yardım edecek reaksiyonlarla donatmıştır. Mesela korku reaksiyonu, hayatımızı tehdit eden tehlikelerden sakınmaya; öfke nefsi savunma ve hayatta kalmak için mücadeleye; sevgi reaksiyonu da mesela, iki cinsin birbirlerine karşı yakınlık ve türün devamı için birbirlerinden hoşlanmalarına yardımcı olmaktadır.

Kur'an-ı Kerim'de korku, öfke, sevgi gibi insanın hissettiği reaksiyonlar hususunda nitelemeler bulunmaktadır. Kur'an korku reaksiyonunun değişik boyutlarından bahsettiği gibi(Secde, 32/16; Hac, 22/2) korkunun çeşitlerinden de bahsetmektedir. Bu cümleden olarak insanın, Allah'tan korkması(İnsan, 76/10), ölüm(Cum'a, 62/8) ve fakirlikten korkması(İsra, 17/31) gibi değişik korku çeşitlerinden bahsetmektedir. İnsanlardan korku da yaygın olan korku çeşitlerindedir(Tâ-Hâ, 20/45).

Vücudu korumaya yönelik olmak üzere insanda önemli fonksiyonları yerine getiren reaksiyonlardan birisi de *öfkedir*. Kur'an'da değişik şekillerde öfke reaksiyonu ve insan davranışlarında meydana getirdiği etki dile getirilmiştir(A'raf, 7/150; Tâ-Hâ, 20/92). İnsan hayatında önemli bir rol oynayan ve çeşitli şekillerde kendini gösteren sevgiden de birçok âyette bahsedilir. Bunlardan, kendini sevmek(A'raf, 7/188), cinsel sevgi(Rum, 30/21), babalık sevgisi(Kehf, 18/46; Yusuf, 12/13), Allah sevgisi(Mâide, 5/54), peygamber sevgisinden(Ahzab, 33/21) değişik tezahürleriyle söz edilir.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/ 12 Fall 2013

Çalışmamızın reaksiyonlardan bahsettiğimiz bu kısmında, bir nebze de olsa ruh hakkında değerlendirmelerde bulunmak istiyoruz. Kur'ân-ı Kerîm'de insan *ruhu* üzerinde fazlaca ve etraflıca durulur. Bir bakıma böyle olması da normaldir. Çünkü bu kitabın ilk ve en önemli vazifesi, insan ruhunu eğitmek ve belli bir yöne döndürmektir. Ruha hitap eden ve ona yön vermeye çalışan bir kitabın böyle hareket etmesi de gayet tabiidir.

Öyleyse ruh, bedenden ayrı ve başka bir varlıktır. Ruh olmadan bedende herhangi bir hareket söz konusu olmazken; bedenın yardımı olmadan ruh bir takım düşüncelere sahip olup bilgiler edinmektedir.(Condillac, 1992: 23) Ruhı yaratan Allah Teâlâ, ruhun mahiyeti hakkında insanlara yeterince bilgi vermemiş, fakat davranışlarıyla ilgili geniş açıklamalarda bulunmuştur(Kırca 1984:182). Ruhun araştırılmasında Müslümanların geliştirdikleri olumsuz yaklaşımların temelinde, İsrâ Sûresindeki “*Sana ruh hakkında soru sorarlar. De ki: Ruh, Rabbimin emrindedir. Size ilimden ancak az bir bilgi verilmiştir.*” (İsrâ, 17/85) âyetinde ifade edilen “*ruh*” hakkındaki anlayışlar ve bu anlayışı yönlendiren bazı hadisler yatmaktadır. Ruhun araştırılmasının yasaklandığını ileri sürenlere göre, bu âyette hayatın ilkesi olan ruhun, hakikati ve mahiyeti sorulmuş, Allah da bu hususlarda bilgi vermemiştir. Müslüman düşünürlerinin ruhun araştırılması hakkındaki yaklaşımlarının analizinde ve insan hakkında ilahi mesajın yorumlarına dayalı olarak geliştirilecek bir anlayışta temel problem, bu âyette ifade edilen ruh ile neyin kastedildiği ve âyetin bütün olarak yorumlanmasındadır. Müslüman âlimler bu âyette sorulan ruhun ne olduğu ve sorgunun yönü üzerine çeşitli görüşler ileri sürmüşlerdir(Yar, 2000: 23).

İnsanın ulaştığı yüksek hayat düzeyinin sırrı, canlılar arasındaki farklı ve üstün algılama gücü ve ruh hakkındaki tartışma ve teoriler sürüp giderken, Kur'ân-ı Kerîm'e göre insanın bu kabiliyet ve yetenekleri, ““*Hani Rabbin meleklere demişti ki: "Ben kupkuru bir çamurdan, şekillenmiş kara balçıktan bir insan yaratacağım."* "Ona şekil verdiğim ve ona ruhumdan üflediğim zaman, siz hemen onun için secdeye kapanın!"”(Hicr, 15/28-29) âyetine göre Allah'ın kendisine üflediği ruhtan kaynaklanmaktadır, insan bu kabiliyet ve yeteneklerini ruhtan almaktadır. Şu halde insan henüz mahiyeti keşfedilememiş olan bu ruh sayesinde düşünen, şüphe eden, anlayan, kavrayan, doğrulayan, yalanlayan, kabul eden ve reddeden, isteyen ve aldanmış olmak istemeyen, düşüncelerini hareket ve davranışları ile dışı vuran bir varlıktır(Kara, 2004: 45). Bu duruma göre insan, kendisine üflenen ruh sayesinde düşünen bir kalp, işiten bir kulak ve gören bir göz sahibi varlık olmaktadır. Bu ruh ki insanı diğer canlı varlıklardan ayıran insani kavrayışa sahip kılmaktadır. İnsanı diğer canlılardan ayıran husus, ruhuna ulvî nefhanın üfütülmesi ve bu nefha ile insanî özelliklerin bütününe sahip olmasıdır(Kutub, 1982: IV/2138). Kur'ân-ı Kerîm'de: “*Sonra onu tamamlayıp şekillendirmiş, ona kendi ruhundan üflemiştir. Ve sizin için kulaklar, gözler, kalpler yaratmıştır. Ne kadar az şükrediyorsunuz!*”(Secde, 38/9) mealindeki âyette, insana şekil verilip düzeltildikten sonra kendisine ruhun üflenmesinin anılıp, kendisine kulak gözler ve kalplerin verildiğinin ifade edilmesi, insanın bu üstünlüğüne işaret sayılabilir.

Ruh kavramı hakkında Kur'ân-ı Kerîm'de fazla bilgi verilmemesine rağmen, zaman zaman aynı anlamda kullanılan “*nefs*” kavramı çok sık geçmektedir(Abdülbâki, 1982: 710). Nefs, ruh ve bedenden oluşmuş ve benlik şuuruna sahip, bütün halindeki somut insan, beşerî kişilik, kişinin zâtı, kendisi veya “insanın şahsiyetinin temayülleri”(Blachere, 1982: 189) şeklinde anlaşılabilir. Biri bedene, diğeri ruha dönük iki yüzü olan nefiste zıt eğilimler aynı anda etkin durumdadır(Hökelekli, 1996: 23). Bu zıt eğilimlerin üstünde nefis, kendi varlığında, kendi kendisini düzenleyici ve dengeleyici bir sistem(Şems, 91/7-10), gelişme ve olgunlaşmaya kabiliyetli(Yûsuf, 12/53) dinamik bir gücü saklamaktadır.

Buraya kadar verilen bilgilerden, Kur'ân-ı Kerîm'in sayfaları arasında dağılmış olan malumatlardan, insan psikolojisi üzerinde etraflıca bir etüt ortaya çıkarmanın mümkün olduğu anlaşılmaktadır. Kur'ân-ı Kerîm'de yer alan diğerkâinat ilimleri ve bilgilerden istifade edildiği

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/12 Fall 2013

gibi, bir takım gözlem ve deneylerden bu evrensel etütleri açıklamaya ve izah etmeye yarayan neticeler elde edilebilir (Kutub, 1977: 18). Bütün bu açıklamalar neticesinde görüldüğü gibi Kur'an, ferdî manada insanı ele alıp, onu geliştirmeyi ve şekillendirmeyi amaçlamaktadır. Bunun yanında, insanın gönlü ve nefsinin doyum noktasına ulaştırmayı da hedeflemiştir. Kur'an-ı Kerim, insanın ham olan doğasından hareketle onu olgunlaştırmanın çarelerini göstermekte, ihtiyaçlarının giderilip doyuma ulaşmasının yollarını açıklamaktadır.

5. Sonuç

Kur'an bir takım ansiklopedik bilgileri ortaya koyan bir kitap değildir. İçerisinde somut bir şekilde, gerek psikolojik, gerekse ilmî bir takım nazariyelerin olduğu, bir nazariyeler kitabı da değildir. O, bir hidayet kitabıdır. Bu anlamda Kur'an'ı bilimsel nazariyelerin kaynağı olarak görmek yanlış olduğu gibi, çağlar üstü bir kitap olması sebebiyle, sadece indirildiği dönemin anlayışına hapsedmekte yanlıştır. Kur'an-ı Kerim psikoloji ilminin, fert olarak insan, insanın kişiliği, olumlu ve olumsuz insan karakterleri, davranışlar, insanın duyguları, yardım, yabancılaşma, itaat ve uyma davranışı, insanlar arası ilişkiler gibi konularına bazen direk olarak bazen de dolaylı bir şekilde işaret etmektedir.

Bugün, kendimizi ifade etmede ve modern bilimlerle ilişkimizde, içinde yaşadığımız çağın gerçekleriyle ve Kur'an-ı Kerim'le ilişkimizi bir arada götürmek durumundayız. Çünkü çağın modern bilimlerine yabancı kalmış bir medeniyetin, dünya medeniyetleri arasında, fazlaca ayakta kalması beklenemez. Bundan başka, bu şekilde kısır döngü yaşayan medeniyetlerin, mensuplarına heyecan veremeyeceği de açıktır.

Kur'an-ı Kerim ve Hadis-i Şerif'lerden başlamak üzere İslam kültürünün ciddi anlamda etüt edilmesine her dönemde ihtiyaç vardır. Kur'an-ı Kerim insanın ferdî manada özelliklerini ortaya koymakta, ferdin mutluluğunu, psikolojik doğası ile sosyal doğasının kesiştiği en üst noktada gören Kur'an, insanlığı fertte görmüş ve ferde de bütün bir insanlık kadar değer vermiştir. "Kim, bir insanı, bir can veya yeryüzünde bozgunculuk çıkarmaya karşılık olmaksızın (haksız yere) öldürürse, bütün insanları öldürmüş gibi olur. Her kim de bir insanı kurtarırsa, bütün insanları kurtarmış gibi olur." (Mâide, 5/32) meâlindeki âyete göre Kur'an, ferdi, insanlık kadar önemsemektedir.

Kur'an'ın muhtevasında bulunan hakikatlerin iyi anlaşılabilmesi ve hidayetinin tüm insanlara çıkış yolu olabilmesi için, onun yorumlanırken müracaat edilecek ilmî disiplinlerin sayısı ne kadar fazla olursa, anlaşılması o kadar kolay ve kapsamlı olacaktır. Çünkü Kur'an, beşeri gelişmeler neticesinde ortaya çıkan ve gelişen, her türlü ilmî anlayışa işaret ve teşvik eden bir yapıya sahiptir. Ancak Kur'an'ın tefsirinde, âyetlerin sosyal bilimlerle veya tabii bilimlerle ilişkilerinden veya bilimsel realitelerden bahsetmek isteyen kişilerin, çok temkinli davranmaları ve beyan ettikleri verilerin, asla nihâî gerçekleri veya hakikati yansıtmadığını gözden uzak tutmamaları gerekmektedir.

Biz de bu yüzden modern bir disiplin olan psikolojiyi incelemek ve onun vasıtasıyla Kur'an yorumuna yeni ufuklar açmak için böylesi bir konuyu çalışmamıza esas aldık.

KAYNAKÇA

- ABDÜLBÂKÎ, Muhammed Fuad (1982). *Mu'cemü'l-Müfehres li elfâzı'l-Kur'âni'l-Kerim*. İstanbul: Mektebetü'l-İslâmiyye.
- ALLPORT, Floyd Henry (1924). *Social Psychology*. Boston: Houghton Mifflin.
- ARKONAÇ, Sibel Ayşen (1998). *Psikoloji Zihin Süreçleri Bilimi*. İstanbul: Alfa Basım Yay.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/ 12 Fall 2013

- AŞUR, Muhammed Tahir(1997). *Tefsîrî't-Tahrîr ve't-Tenvîr*. Tunus.
- AYDIN, Mehmet (1990).*Din Felsefesi*, İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Yay.
- BAYMUR, Feriha (1994). *Genel Psikoloji*. İstanbul: İnkılap Yay.
- BLACHERE, Regis (1982). “Nefs Kelimesinin Kur’ân’da Kullanılışı Hakkında Bazı Notlar”, Çev. Sadık Kılıç, *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi.*, S. 5, Erzurum.
- BUDAK, Selçuk (2000). *Psikoloji Sözlüğü*, Ankara: Bilim ve Sanat Yay.
- CEBECİ, Lütfullah (1989).“Kur’ân’ın Anlaşılmasına Doğru” İstanbul: Zaman Gazetesi Yay.
- CONDİLLAC, E. B (1992). *İnsan Bilgileri Üzerine Deneme*. Çev. M. Katırcıoğlu, İstanbul: MEB. Yay.
- CÜCELOĞLU, Doğan (1997). *İnsan ve Davranışı, Psikolojinin Temel Kavramları*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- ÇİÇEK, M.Halil (2007). *Kur’ân Nasıl Bir Kitaptır*. İstanbul: Beyan Yayınları.
- DAVUDOĞLU, Ahmet (2000), “Müzakereler” *Kur’ân ve Tefsir Araştırmaları I*, İSAV İstanbul: Ensar Neşriyat.
- DEMİR, Şehmus (2002). *Kur’ân’ın Yeniden Yorumlanması, Batı’yla Münasebetin Kur’ân Yorumuna Yansımaları*. İstanbul: İnsan Yay.
- DERVEZE, İzzet (1997). *Kur’ânü'l-Mecid Kur’ân’ı Anlamada Bir Yöntem Çalışması*. Çev. Vahdettin İnce, İstanbul: Ekin Yay.
- DESCARTES (1998). *İlk Felsefe Üzerine Metafizik Düşünceler*. Çev. Mehmet Karasan, İstanbul.
- DUMAN, M. Zeki (1996). *Nüzulünden Günümüze Kur’ân ve Müslümanlar*. Ankara: Fecr Yay.
- EROĞLU, Ali (2002). *Kur’ân Tarihi ve Kur’ân İlimleri Üzerine*. Erzurum: EKEV Yayınevi.
- ESED, Muhammed (1999). *Kur’ân Mesajı Meal-Tefsir*. Çev. Cahit Koytak, Ahmet Ertürk, İstanbul: İşaret Yay.
- GENCER, Bedri (2008), *İslam’da Modernleşme*, Ankara: Lotus Yay.
- HÖKELEKLİ, Hayati (1996). *Din Psikolojisi*. Ankara: TDV. Yay.
- JANSEN, J.J.G (1993). *Kur’an’a Bilimsel-Filolojik-Pratik Yaklaşımlar*, Çev. Halilrahman Açar, Ankara: Fecr Yay.
- JUNG, Carl Gustav (2001). *Doğu Metinlerine Psikolojik Yaklaşım*. (Edisyon: J.J.Clarke), Çev. Ahmet Demirhan, İstanbul: İnsan Yay.
- KAM, Ferit (1990). *Dinî ve Felsefî Sohbetler*. Sad. Süleyman Hayri Bolay. Ankara: DİB. Yay.
- KARA, Necati (2004). *Bir İletişim Aracı Olarak Kur’ân’da Beden Dili*. İstanbul: Bilge Yay.
- KILIÇ, Sadık (1995). *İslâm’da Sembolik Dil*. İstanbul: İnsan Yay.
- KIRCA, Celal (1982). *Kur’ân-ı Kerîm ve Modern Bilimler*. İstanbul: Marifet Yay.
- KIRCA, Celal (1984). *Kur’ân-ı Kerîm’de Fen Bilimleri*. İstanbul: Marifet Yay.
- KIRCA, Celal (1993). *İlimler ve Yorumlar Açısından Kur’ân’a Yönelişler*. İstanbul: Tuğra Neşriyat.
- KIRCA, Celal (1996). *Kur’ân ve Bilim*. İstanbul: Marifet Yay.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/12 Fall 2013

- KIRCA, Celal (1996). *Kur'an ve İnsan*. İstanbul: Marifet Yay.
- KURTKAN, Amiran (1977). *Sosyolojik Açıdan Tasavvuf ve Laiklik*. İstanbul: Kutsun Yay.
- KUTLUER, İlhan (1994). "İlmü'n-Nefs", *DİA*. C.XXII. İstanbul.
- KUTLUER, İlhan (2001). "Kur'an'ı Anlama Yolunda Felsefî Tecrübenin Rolü ve Değeri", *Kur'an ve Tefsir Araştırmaları II*, İSAV İstanbul: Ensar Neşriyat.
- KUTLUER, İlhan (2005). "İslam ve Bilim Tartışmalarında Temel Yaklaşımlar" *Bilgi Bilim ve İslam I, II*. İSAV, İstanbul: Ensar Neşriyat.
- KUTUB Seyyid (1402/1982). *Fî Zılâlil Kur'an*. Beyrut: Dâru'ş-Şerûk.
- KUTUB Seyyid (tsz). *et-Tasvîru'l-Fenniyyu fi'l-Kur'an*. ys,
- KUTUB, Muhammed (1977). *İslâm'a Göre İnsan Psikolojisi*. Çev. Akif Nuri, İstanbul: Hicret Yay.
- MORGAN, Clifford Thomas (1999). *Psikolojiye Giriş*. Çev. H. Arıcı vd. Ankara: Hacettepe Üniversitesi Psikoloji Bölümü Yayınları.
- MUNN, Norman, L (1954). *Psikoloji İnsan İtibakının Esasları*. Çev. Nahid Tentar, İstanbul: Maarif Basımevi.
- NASR, Seyyid Hüseyin (1994). "İslâmî Bilim Nedir?", Çev. Mevlüt Uyanık, *İslâmî Araştırmalar Dergisi*, C. 7, S. 1, Ankara.
- NECATİ, Muhammed Osman (1998). *Kur'an ve Psikoloji*. Çev. Hayati Aydın, Ankara: Fecr Yay.
- ÖZEL, İsmet (1995). *Üç Mesele Teknik Medeniyet Yabancılaşma*, İstanbul: Şule Yay.
- ÖZEMRE, Ahmet Yüksel (2000), "Müzakereler", *Kur'an ve Tefsir Araştırmaları I*, İSAV. İstanbul: Ensar Neşriyat.
- ÖZTÜRK, Mustafa (2011). *Kur'an, Tefsir ve Usûl Üzerine Problemler Tespitler Teklifler*. Ankara: Ankara Okulu Yayınları.
- SAMUK, Fevzi (2001). "Kur'an ve Psikiyatri" *Kur'an ve Tefsir Araştırmaları II*, İSAV, İstanbul: Ensar Neşriyat.
- SARI, Mehmet Ali (2011). *Kur'an-ı Kerîm'i Güzel Okuma Tekniği ve Kuralları*, İstanbul: MÜİFV. Yay.
- SERİNSU, Ahmet Nedim (1996). *Kur'an Nedir?* İstanbul: Şule Yay.
- ŞÂTİBÎ, İbrahim b. Musa (ts.) *el-Muvâfakât li Usûli'sh-Şerî'a*. Thk. Abdullah Draz, Beyrut.
- TABBARA, Afif Abdülfettah (1981). *İlmin Işığında İslâmiyet*. Çev. Mustafa Öz, İstanbul: Kalem Yay.
- TEBER, Serol (2000). *Davranışlarımızın Kökeni*. İstanbul.
- TUNÇ, Mustafa Şekip (1949). *Psikolojiye Giriş*. İstanbul: İÜEF. Yay.
- UYGUR, Mermi (2008). *Yaşama Felsefesi*. İstanbul
- UZUN, Nihat (2013). "Kur'an'da İnsan Psikolojisi: Eleştirel Bir Yaklaşım" *JASSSS The International Journal of Social Science*. Volume 6 Issue 1. Lorient-France
- YAR, Erkan (2000). *Ruh-Beden İlişkisi Açısından İnsanın Bütünlüğü Sorunu*. Ankara: Ankara Okulu Yay.
- YARAN, Cafer Sadık (1997). "İslâmîleşme ve Uyuşma", *Din ve Bilim*, Samsun: Sidre Yay.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/ 12 Fall 2013

ZEHEBÎ, Muhammed Hüseyin (1989/1409). *et-Tefsîr ve'l-Müfessirûn*. Kahire: Mektebetü Vehbe.

ZERKÂNÎ, Muhammed Abdülazim (1988), *Menâhilü'l-İrfân Fî Ulûmi'l-Kur'ân*. Beyrut.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/12 Fall 2013

